

УДК 330.322.4

О. Р. Бахматюк,
здобувач, Академія муніципального управління

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ У АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

O. Bakhmatyuk,
Competitor, Academy of Municipal Management

THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF THE REGIONAL INVESTMENT PROCESS IN THE AGRICULTURAL SECTOR

У статті розкрито інституційні фактори впливу на реалізацію інвестиційного процесу у аграрному секторі економіки регіонів. Проаналізовано місце України за визначеними факторами у різних світових рейтингах інвестиційної привабливості. Систематизовано економічні та інвестиційні пріоритети розвитку аграрного сектора регіону.

The institutional factors that influence the regional investment process in the agricultural sector are determined in the article. The parameters of Ukraine on certain factors in various world rankings of attractiveness are analyzed. Economic and investment priorities of the regional agricultural sector are systematized.

Ключові слова: інституційне середовище, інвестиційний процес, інвестиційна привабливість, регіон.
Key words: institutional environment, investment process, investment attractiveness, region.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах сучасної економіки розвиток аграрного сектора суттєво залежить від можливостей забезпечення ефективності інвестиційного процесу, в рамках якого б узгоджувалися інтереси різних територіальних суб'єктів та розв'язувалися стратегічні задачі регіону. Враховуючи територіальні особливості становлення та розвитку аграрного сектора, а також традиційну обмеженість бюджетних ресурсів для підтримки регіональних відтворювальних процесів, для держави важливим завданням постає формування здатності регіонів до самостійного і ефективного управління територіальними інвестиційними процесами. Для уможливлення активної реалізації регіонами інвестиційної політики на власній території необхідним є відповідне інституційне середовище, в рамках якого за допомогою інвестиційного інструментарію здійснюватиметься управління розвитком регіону в цілому та окремими секторами його економіки.

При здійсненні оцінки інвестиційної сфери найчастіше звертаються до поняття інвестиційної привабливості як територіальної економічної системи в цілому, так і окремої галузі зокрема. Інвестиційна привабливість регіону розкривається через систему об'єктивних умов, засобів та можливостей, що обумовлюють потенційний платоспроможний попит на інвестиції в конкретний регіон.

Інвестиційні ресурси в аграрному секторі, як і в більшості інших сферах економічної діяльності, є необхідними при реалізації усіх стадій відтворювального

процесу. Тому на регіональному рівні для забезпечення розвитку сільського господарства мають здійснюватись відповідні заходи інвестиційної політики щодо створення сприятливого середовища для інвестування реальної економіки, стимулювання інвестиційного процесу, пошуку та ефективного використання інвестиційних ресурсів. При цьому регіональна інвестиційна політика повинна базуватись на принципах узгодження економічних інтересів суб'єктів регіональної економіки в рамках визначених економічних пріоритетів розвитку регіону (в т.ч. галузевих). Важливим для активізації інвестиційної діяльності є формування інституційного середовища здатного забезпечити сприятливий інвестиційний клімат. Так, О.І. Дацій вважає, що важливу роль у процесі обґрунтування стратегії інвестиційної діяльності компаній, фірм відіграють оцінка і прогнозування інвестиційної привабливості регіонів, тобто створення сприятливого інвестиційного клімату як для вітчизняних, так і для закордонних інвесторів [1, с. 41].

У науковій, експертній та аналітичній літературі регіональний інвестиційний процес є предметом активного вивчення з боку як українських, так і зарубіжних дослідників. Зокрема, проблемам інвестиційного забезпечення економіки та його регіональним аспектам присвячені праці таких авторів, як І.А. Бланк, З.В. Герасимчук, О.І. Дацій, М.А. Козоріз, П.В. Матвієнко, О.В. Носова, В.В. Пилипів, І.І. Ройзман, І.З. Сторонянська та ін. Водночас моніторинг інвестиційного клімату як на рівні окремих країн, так і регіонів постійно здійснюється різноманітними міжнародними організаціями і відображаєть-

ся у різних рейтингах, серед яких найбільш відомими є рейтинг "Ведення бізнесу" (Doing Business) та Індекс глобальної конкурентоспроможності, який розраховується за методикою Всесвітнього економічного форуму. Крім того, значною увагою серед інвесторів користуються звітні матеріали Міжнародної фінансової корпорації (IFC), які готуються в рамках консультативної програми з покращення інвестиційного клімату в Європі та Центральній Азії. В Україні на замовлення Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами складається рейтинг інвестиційної привабливості регіонів, формується інвестиційний атлас України та інвестиційні профілі регіонів.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є розкриття напрямів формування інституційного середовища сприятливого для реалізації інвестиційного процесу у регіоні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Насамперед слід звернути увагу на сутнісне розмежування понять "інвестиційний клімат" та "інвестиційна привабливість", які є рівнозначними економічними феноменами, що взаємодіють у процесі розвитку регіону. Інвестиційний клімат обумовлює інвестиційну привабливість, яка, у свою чергу, в майбутньому може змінити інвестиційний клімат. По суті інвестиційний клімат є певною сукупністю умов (соціально-економічних, природних, політичних та ін.), які формують інвестиційну привабливість регіону і визначають рівень інвестиційної активності у ньому. Інвестиційна привабливість регіону у свою чергу є сукупністю різних об'єктивних характеристик, засобів, можливостей та обмежень, які обумовлюють інвестиційну активність [2, с. 5].

Інвестиційна привабливість складається з двох компонентів: інвестиційного потенціалу та інвестиційних ризиків. Перша являє собою сукупність об'єктивних економічних і природно-географічних властивостей регіону, що мають високу значимість для залучення інвестицій у основний капітал, а друга є ймовірнісною характеристикою неповного використання інвестиційного потенціалу. З.В. Герасимчук та В.Р. Ткачук пропонують розглядати інвестиційний потенціал як максимальні можливості регіону щодо раціонального залучення та використання інвестиційних ресурсів з урахуванням природно-географічних та соціально-економічних передумов для здійснення інвестиційної діяльності з метою досягнення сталого розвитку [3, с. 23]. Вчені Інституту регіональних досліджень НАН України виділяють інвестиційний потенціал регіону в структурі більш широкого фінансового потенціалу регіону і визначають наступні джерела його наповнення: державні і недержавні інвестиції, благодійні фонди, спеціалізовані цільові фонди та інші надходження [4, с. 45].

Інвестиційна привабливість визначається надзвичайно великою кількістю факторів, найбільш значимі серед яких можна групувати за політичною, економічною, фінансовою, організаційно-правовою та соціальною ознаками. Так, політичні фактори характеризуються ступенем довіри населення до місцевої влади, відносинами між центральною та місцевою владою, рівнем соціальної стабільності і захищеності населення регіону. Економічні

фактори визначають рівень забезпеченості регіону виробничими ресурсами, ступінь використання виробничого потенціалу, а також технічний стан засобів виробництва (їх зношеність), обсяги незавершеного будівництва. Економічна привабливість регіону також залежить від ємності місцевого ринку і його відкритості, можливостей виробництва експортної продукції, розвиненості конкурентного середовища та підприємництва, розвиненості ринкової інфраструктури. Фінансові фактори відображають стан регіонального бюджету і його доходів, доступність кредитів для інвесторів і розвиненість банківсько-кредитної системи, рівень вкладів населення у фінансові установи, доходи підприємств АПК і рівень їх рентабельності. Організаційно-правові чинники передбачають розвиток інвестиційного законодавства, що визначає нормативно-правові умови здійснення інвестиційної діяльності у регіоні, розвиненість інституційної інвестиційної структури, наявність системи гарантій і системи захисту приватних та іноземних інвестицій, наявність інформаційної системи, що забезпечує інвестиційний процес і є складовою частиною регіональної інвестиційної системи. Соціальні фактори визначаються купівельною спроможністю населення регіону, рівнем життя населення, що формує сукупний попит на продовольство, рівень зайнятості населення у виробництві, житлово-побутові умови громадян, розвиненість медичного обслуговування, рівень довіри громадян до регіональних фінансово-кредитних установ та ін.

Інвестиційний клімат у значній мірі залежить від макроекономічної ситуації в країні. Разом з тим існує ряд чинників, що формують інвестиційну привабливість конкретного регіону. До них можна віднести місце регіону в державному геополітичному просторі, імідж регіону, його положення серед конкурентів, стан регіонального ринку, системність і обґрунтованість прийняття інвестиційних рішень, розвиненість ринкової та інвестиційної інфраструктури, а також інвестиційний і фінансовий потенціал регіону. Під останнім розуміють загальний обсяг фінансових ресурсів, що утворюються за рахунок джерел в його межах і характеризують його фінансові можливості [4, с. 38].

Результати сучасних наукових досліджень свідчать, що покращення інвестиційного клімату може здійснюватися шляхом реалізації політики, орієнтованої на формування ринкових інститутів, які підвищують можливості учасників ринків отримувати прибутки внаслідок зниження трансакційних витрат, зокрема через формування надійної системи захисту приватної власності, гарантування дотримання умов контрактів, забезпечення прозорості адміністративних процедур, зниження рівня корупції тощо.

Відповідно у рамках реалізації державної економічної політики повинні бути розв'язані питання створення сприятливого бізнес-середовища (конкуренція, інвестиції, інститути і т.д.), забезпечення конкурентного доступу до інфраструктури (енергетика, зв'язок, транспорт і т.д.); сприяння надійного та ефективного руху товарів до місця призначення ринків і забезпечення відповідності продукції вимогам якості та санітарним і фітосанітарним нормам.

Слід відмітити, що для цілей забезпечення конкурентоспроможності країни питання формування від-

повідного інституційного забезпечення вважається ключовим. Зокрема, при розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності за методикою Всесвітнього економічного форуму інституції віднесені до базових вимог. В Україні інституції лишаються найслабшим місцем конкурентоспроможності її економіки. У Звіті про глобальну конкурентоспроможність за 2012 рік Всесвітнього економічного форуму за даною складовою Україна посіла лише 132-е місце з 144 країн світу [5, с. 27].

У розумінні розробників зазначеного Індексу інституційне середовище визначається правовою й адміністративною інфраструктурою, у межах якої приватні підприємці, компанії і уряд взаємодіють з метою створення добробуту нації [5, с. 12]. Крім того відзначається вплив якості інституційного середовища на конкурентоспроможність і економічне зростання держави та на інвестиційні рішення. При цьому поряд із державними виділяється важливість приватних інституцій для створення добробуту. Значимість державних інституцій визначається вищою, а для її оцінки використовують п'ять комплексних показників, які характеризують якість взаємодії держави та інших учасників ринку. Найпроблемнішими є питання, пов'язані із захистом права власності, що пояснюється факторами, які в Україні з року в рік майже не змінюються, зокрема це залежність судової влади, корупція, фаворитизм у рішеннях чиновників, недосконале законодавство та ін. [5, с. 29].

У рейтингу "Ведення бізнесу", який публікується Світовим банком та Міжнародною фінансовою корпорацією, також оцінюються інституційні рамки забезпечення конкурентоспроможності країни. Так, експерти аналізують 10 показників, які характеризують легкість започаткування бізнесу, дозвільну систему у будівництві, підключення до мережі електропостачання, реєстрацію власності, отримання кредитів, захист прав інвесторів, сплату податків, зовнішню торгівлю, виконання зобов'язань по контракту, банкрутство. Зазначені рамки орієнтують на виявлення проблемних питань ринкового середовища.

У рейтингу "Ведення бізнесу 2013" Україна покращила свої позиції на 15 пунктів (до 137 місця із 185 країн), і увійшла до списку із 23 країн світу-найбільших реформаторів умов ведення бізнесу у 2011—2012 рр. [6].

Примітним є те, що на відміну від рейтингу конкурентоспроможності у рейтингу "Ведення бізнесу" відмічено певне покращення позицій України за субіндексом "Реєстрація власності" (на 19 позицій), що пов'язано із прийняттям та набуттям чинності ряду нормативно-правових актів, які впорядковують як процес реєстрації прав власності у цілому, так і процес реєстрації прав власності на землю зокрема. Так, прийняті Закон "Про Державний земельний кадастр" та постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання витягів з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно" встановлюють чіткі строки щодо проведення процедури реєстрації прав власності повноваженими органами державної влади. Проте, незважаючи на позитивну динаміку, за зазначеним показником Україна займає тільки 149 місце.

Також низькі позиції Україна займає у сфері захисту прав інвесторів. За даним субіндексом позиція України погіршилася на 3 пункти (до 117 місця). Це зумовлено незмінністю позицій України (у порівнянні з попереднім рейтингом) за основними його індикаторами. Інтегральний показник захисту прав інвесторів відповідає рівню Російської Федерації, але є значно нижчим, ніж у США, Грузії чи Польщі. Варто зазначити, що у країнах Східної Європи та Центральної Азії рівень захисту інвесторів наближається до показника країн ОЕСР.

Ще одним важливим показником розвитку інституційного середовища є доступність кредитних ресурсів. За субіндексом "Отримання кредиту" Україна знаходиться на 23 місці, що свідчить про відносну розвиненість її фінансово-кредитної системи з точки зору захисту прав та інтересів кредиторів. У "Веденні бізнесу 2013" рейтинг України залишився без змін, що було обумовлено незмінністю складових субіндексу порівняно із попереднім роком. Разом з тим, кількість позичальників у приватному реєстрі (по відношенню до дорослого населення) збільшилась з 17% до 23,3%. Разом з тим, за рівнем застосування реєстрів позичальників для обміну інформацією між кредитними установами Україна однак поки відстає від країн Східної Європи та Центральної Азії (29,8%) та країн ОЕСР (67,4%), зокрема у США та Німеччині даний показник складає 100%.

Одним із ключових елементів інституційного середовища інвестиційного процесу є надійна банківська система. Важливість банківської системи, яка б користувалася довірою, обумовлюється тим, що на ринках, де економічні суб'єкти здійснюють обмін, необхідним є виконання значного обсягу поточних зобов'язань, як у формі виробництва і відвантаження товарів, так й інвестицій, зроблених в очікуванні платежів або повернення в майбутньому.

Ще раз слід акцентувати на тому, що інвестиційна активність у регіоні також визначається інвестиційними ризиками. Практично будь-які інвестиції в більшій чи меншій мірі є ризиковими. Чим масштабнішим є інвестиційний проект, термін отримання віддачі від нього триваліший, тим вищим є інвестиційний ризик. Інвестиційний ризик є складовою частиною загального фінансового ризику і являє собою ймовірність фінансових втрат, недоотримання доходів від інвестицій або появи додаткових інвестиційних витрат. По суті, інвестиційний ризик характеризує ймовірність відхилення величини фактичного інвестиційного доходу від величини очікуваного.

Загалом, зважаючи на відмінності та особливості галузей і регіональних систем, фактори, що стримують інвестиційну діяльність, суттєво відрізняються. Зокрема, у сільському господарстві до чинників, що обумовлюють низьку інвестиційну привабливість, можна віднести сезонність виробництва, що формує неповне використання виробничих можливостей; тривалий виробничий цикл, який уповільнює кругообіг інвестицій; високу капіталомісткість сільськогосподарської продукції; погіршення демографічних умов у сільській місцевості; залежність галузі від природно-географічних умов та ін.

В умовах дефіциту інвестиційних ресурсів особливого значення набуває встановлення пріоритетності у

вирішенні проблемних питань. Інакше кажучи, має здійснюватися ранжування проблем та визначення шкали їх переваг у часі і просторі. Так, В.В. Пилипів відзначає можливість позитивного впливу залучення інвестицій на процеси регіонального відтворення тільки за умови проведення сильної регіональної економічної політики і залучення інвестицій у відповідності до чітко визначених пріоритетів, що може підвищити загальний рівень конкурентоспроможності не тільки регіону, але й усієї держави [7, с. 5].

Аналіз наукової літератури, а також поточна ситуація, що склалася в аграрному секторі, дозволили запропонувати наступну систему економічних та інвестиційних пріоритетів. Так, економічні пріоритети включають необхідність стимулювання внутрішнього платоспроможного попиту населення, в тому числі і на продовольство, підвищення його життєвого рівня; забезпечення пріоритету вітчизняних товаровиробників на внутрішньому продовольчому ринку за допомогою податкових пільг, дотацій, компенсацій, митної політики; розвиток земельно-іпотечних ринкових відносин; удосконалення форм кооперації та агропромислової інтеграції.

Інвестиційні пріоритети охоплюють необхідність здійснення структурної перебудови сільського господарства в напрямі технічної та технологічної модернізації; формування інвестиційної інфраструктури ринкового типу, включаючи створення інноваційних, інвестиційних, лізингових та інших фондів; забезпечення доступності та привабливості для агровиробників різних форм кредитування інвестиційної діяльності.

Крім того, ключовими в реалізації національних і регіональних цілей та інтересів постають питання регулювання інвестиційної діяльності в сільському господарстві. Важливість організації таких відносин у сільському господарстві обумовлена потребами забезпечення стійкого припливу інвестиційних ресурсів у аграрний сектор. Для організації залучення і освоєння інвестиційних ресурсів необхідним є застосування сучасних методів фінансування, спрямованих на підвищення ефективності інвестиційної діяльності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, інституційне середовище реалізації інвестиційного процесу в регіоні повинно бути зорієнтоване на забезпечення інвестиційної привабливості як об'єктивної передумови для інвестування. Кількісно така привабливість виражається в обсязі капітальних вкладень, які можуть бути залучені в регіон, виходячи з притаманних йому інвестиційного потенціалу та рівня інвестиційних ризиків. Відповідно до цього всі регіони доцільно розглядати у площині потенціал — ризик. Рівень інвестиційної привабливості виступає при цьому як інтегральний показник, що узагальнює різноспрямований вплив показників інвестиційного потенціалу та інвестиційного ризику.

Інвестиційна діяльність в аграрному секторі реалізується через сукупність організаційно-економічних відносин між учасниками, які володіють інвестиційними ресурсами, і учасниками, які мають наміри їх залучити для здійснення вкладень в аграрне виробництво на основі принципів, методів, інструментів впливу, спрямованих у кінцевому підсумку на досягнення інвестицій-

них цілей. Для активізації таких відносин необхідним є формування відповідного інституційного середовища та інвестиційної інфраструктури як основних чинників інвестиційної привабливості регіону.

Література:

1. Дацій О.І. Напрями державної політики щодо стимулювання інвестицій в регіони / Дацій О.І. // Наукові розвідки з державного та муніципального управління. Збірник наукових праць. — 2011. — Випуск 2. — С. 39—50.
2. Ройзман И. Современная и перспективная типология инвестиционного климата российских регионов / И. Ройзман // Инвестиции в России. — 2006. — № 3. — С. 3—15.
3. Герасимчук З.В. Інвестиційний потенціал регіону: методика оцінки, механізми нарощення / З.В. Герасимчук, В.Р. Ткачук. — Луцьк: Надстир'я, 2009. — 232 с.
4. Фінансовий потенціал регіону: механізми формування та використання / НАН України. Інститут регіональних досліджень; за наук. ред. д.е.н., проф. М.А. Козоріз. — Львів, 2012. — 307 с.
5. Звіт про конкурентоспроможність України 2012. Назустріч економічному зростанню та процвітанню. — Фонд "Ефективне управління". — 2012. — 208 с.
6. World Bank. 2013. Doing Business 2013: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. Washington, DC: World Bank Group. DOI: 10.1596/978-0-8213-9615-5.
7. Пилипів В.В. Прямі іноземні інвестиції та процеси регіонального відтворення // Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 8. — С. 3—5.

References:

1. Datsij, O.I. (2011) "Directions of state policy on stimulation of investments in regions", *Naukovi rozvidky z derzhavnoho ta munitsypal'noho upravlinnia. Zbirnyk naukovykh prats'*. Vol. 2., pp. 39—50.
  2. Rojzman, Y. (2006) "Modern and perspective investment climate typology of Russian regions", *Ynvestytsyy v Rossyy*, Vol. 3., pp.3—15.
  3. Herasymchuk, Z.V. and Tkachuk, V.R. (2009) *Investytsijnyj potentsial rehionu: metodyka otsinky, mekhanizmy naroschennia* [Investment potential of the region: methods of evaluation mechanisms of building], Nadstyr'ia, Luts'k, Ukraine.
  4. Kozoriz, M.A., Vozniak, H.V. and Storoniak, I.Z. (2012) *Finansovyj potentsial rehionu: mekhanizmy formuvannia ta vykorystannia* [The financial potential of the region: mechanisms of formation and use], L'viv, Ukraine.
  5. Ukrainian national competitiveness 2012: Toward Sustained Growth and Prosperity. Foundation for Effective Governance, Kiev, Ukraine.
  6. World Bank. 2013. Doing Business 2013: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. Washington, DC: World Bank Group. DOI: 10.1596/978-0-8213-9615-5.
  7. Pylypiv, V.V. (2011) "Foreign direct investment and regional reproduction processes", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol.8., pp.3—5.
- Стаття надійшла до редакції 25.09.2013 р.*